

Учињено и закључено у Браиће данас 25. маја 1842. года
(хиљада осам сто четрдесет и два).

Главар од Јовичића:

крст Марка Перова Јовичића, главара од села.

Главари црногорски:

крст Сава Капе, главара од села,

крст Ива Мировића, старјешина

крст Марка Вујовића, перјаника

протопоп Никола Калуђеровић, капетан перјанички, от
стране владицине.

(воштани печат

са НК)

Alessandro Franul de Weissenthum (?)

1. commiss. circol.«

(воштани печат)⁶

По свему изгледа да је овдје ријеч о седамнаестом протоколу, утврђеном 7. јуна 1838. године.⁷ Потписник протокола од стране владицине, протопоп Никола Калуђеровић, био је 9. септ. 1837. „за ревност, усердије и способност“ произведен у чин капетана над перјаницима.⁸ Напомињемо да је у априлу и мају 1841. са пет црњичких и шест паштровских кметова Н. Калуђеровић утврђивао власничка права Глуходољана, Буковичана, Утржана и Опточића при разграничавању са Паштровићима, потписујући 271 сентенцу.⁹

Ђ. Пејовић

„ИЛИРСКЕ НАРОДНЕ НОВИНЕ“ О ПОГИБИЈИ СМАИЛ-АГЕ ЧЕНГИЋА

Погибија Смаил-аге Ченгића, која је широко одјекнула и била предмет многобројних коментара и писања и у области историје и књижевности, још увијек занима стручњаке. Сваки нови детаљ о томе може да изазове пажњу. Зато неће бити сувишно ако се изнесе и оно што је забиљежила новинска штам-

⁶ АЦГ — Посебна акта I, 18.

⁷ Др П. И. Поповић, Црна Гора у доба Петра I и Петра II, 239.

⁸ Ловћенски одјек 1925, бр. 7—12, 54.

⁹ Државни музеј на Цетињу — Петар II, 1841, 21 и 22. О разграничавању између Аустрије и Црне Горе има доста података у Исписима из Државног архива у Задру, који се налазе у Историјском институту у Титограду. Документе у Исписима је пронашао, исписао и исписе упоредио с оригиналом Јевто Миловић. Нека ми буде допуштено да овдје изразим жаљење што се десило да у свом раду „Исељавања Црногораца у XIX вијеку“ (издање Историјског института Црне Горе, Титоград, 1962) при навођењу података из Исписа нијесам навео да је документе у њима пронашао, исписао и исписе упоредио с оригиналом Јевто Миловић.

па, савремена тој погибији. Иако у њој има и нетачних, прегјераних, тенденциозних и контрадикторних вијести и извјештаја, ипак, ако јој се приђе критички, с ослоном на вјеродостојне изворе, може се донекле искористити. У сваком случају, та је новинска трага интересантна.

Ја ћу, овом приликом, изнијети оно што су забиљежиле забрбачке „Илирске народне новине“, које су биле савременик погибије Смаил-аге Ченгића. Оне су доносиле дописе с разних страна или су их преносиле из других новина. Прије него што изнесем податке из њих о Ченгићевој погибији, изнијећу оно што је најпопребније о томе у оквиру историјских чињеница.

Још од праховске погибије (1836) црногорски владика Петар II Петровић Његош смишљао је како да се освети Смаил-аги Ченгићу који је највише допринио црногорском поразу на Грахову и погибији Петровића. Као муселим тагачко-пљивско-дробњачки, Ченгић је често нападао на погранична црногорска племена, држао у страху херцеговачку рају и био један од најопаснијих непријатеља владициним плановима о ослобођењу раје испод турског феудализма. И херцеговачки везир Али-паша Ризванбеговић почео је зазирати од Ченгића. Ченгић је имао сина Рустем-бега, који је чинио велике зулуме. Његов развратнички живот тешко су подносиле жене и дјевојке Дробњака и Пивљана. Дробњацима је догужило злостављање њихових жена и дјевојака и они одлуче да убију Рустем-бега. За савјет упиташе владика. Владика им је рекао да се смрћу Рустем-беговом не би побољшало стање, јер би посетије њега остао „други вул“ — Смаил-ага, који не би оставио „ни камена на камену у Дробњацима“. Зато нека убију Смаил-агу; тада ће Рустем-бег изгубити моћ и на тај начин престаће сва злочинства Ченгића.

Владицини савјет примили су Дробњаци и створили су за вјеру против Смаил-аге. Главни завјереници били су Новица Церовић и Ђоко Маловић. Да би што прије домамили Смаил-агу, завјереници су му поручили да, ако мисли покупити харач не шаље Рустем-бега, него нека сâм дође. Смаил-ага је знао шта се догађа међу Дробњацима. Он се зато и спремао да их умири и покори. О свему овоме обавијестио је и Али-пашу, јер му је требала његова помоћ. С изабраном војском кренуо је против Дробњака. Утаборио се на Мљетичку, на источној страни Дробњака. Ту је дошло до погибије. Организовани Дробњаци, којима су дошли у помоћ Црногорци, навале ноћу на Смаил-агин лопар и у боју који је настао погине Смаил-ага с једним дијелом своје дружинне (око 75 ага и бегова). То је било 5. октобра 1840. Смаил-агина глава послата је владици на Цетиње. Владика је поставио Новицу Церовића за сенатора и војводу Дробњака.

Погибијом Смаил-агином осветили су Црногорци свој пораз на Грахову, а владика свога брата и рођаке. Али, с друге

стране, ова погибија узбунила је јавно мишљење у Херцеговини и изазвала велико врeње међу херцеговачким муслиманима. Ченгић је код херцеговачких муслимана био популаран као јунак. Зато његова смрт није могла ћутке да се прими. Под притиском јавног мишљења Али-паша је одлучио да казни Дробњаке и њихове помапаче. Одмах је затражио помоћ од босанског везира Мехмед Веџихи-паше. Овај му је, како се то види из његове бујурулдије од 12. октобра 1840, послао у помоћ 500 Арнаута са бимбашом Сулејман-бегом и 23 тобије с једним топом и са јузбашом Мехмед-агом на челу. Кад је смијењен Мехмед Веџихи-паша, наслиједио га је Мехмед Хусрев-паша. Из бујурулдије везира од 24. октобра 1840. види се да је и он послао у помоћ Али-паши 110 војника под заповједништвом јузбаше Орхан-бега и Хусеина капаза. Али-паша је скупио војску и по Херцеговини. Из извјештаја дубровачког окружног капетана од 26. октобра 1840. види се да је, по наредби херцеговачког везира, последије Смаил-агине погибије, скупљено око 10.000 људи. (Овај број није реалан и свакако је претјеран). Превлађује мишљење, стоји у извјештају, да Црногорци имају кривице због немира у Херцеговини.

Са свом војском дошао је Али-паша у Гацко. За заповједника војске, у којој су били и његови синови Зулфикар-бег и Ризван-бег, поставио је Хасан-бега Ресулбеговића. Војска је отишла против Дробњака, а Али-паша је остао у Гацку. Он је тражио од владике да отјера од себе људе који су учествовали у боју против Смаил-аге и да расели ускоке с границе по унутрашњости. Али, ствар се није могла ријешити мирним путем. Војска је била спремна, владика је штитио ускоке, а узвратно херцеговачко јавно мишљење тражило је освету. Почетком новембра 1840. дошло је до сукоба између босанско-херцеговачке војске и удружених Дробњака и Црногораца. Борба се водила у Тушини и у њој су Дробњаци и Црногорци били потучени. Тиме су Херцеговци осветили Смаил-агину смрт. Али, та освета је, истовремено, још више затегла црногорско-херцеговачке односе.

А сада ћу, не упуштајући се у коментаре, изнијети шта су забиљежиле „Илирске народне новине“ о Ченгићевој погибији и у вези с њом.

У броју 92 од 17. новембра 1840. „Илирске народне новине“ донијеле су допис датиран са границе херцеговачке 7 (19) октобра, дакле убрзо последије Смаил-агине погибије. Ту се, поред осталог, каже:

У Херцеговини је „велика смутња“. Смаил-ага Ченгић, „онај славни и проглашени јунак турски“, погинуо је 30. рујна (12. листопада). Био је „велики угњетатељ раје“ и више пута је купио харач „без тескера“. Тако се и ове године у прошлом мјесецу подигао са 300 пратилаца, Турака и хришћана, да покупи

хараче у свом округу. Дошао је у Дробњаке. Ту је више дана сједио, а своје чете разаслао по селима да купе хараче и да чувају стражу. С њим су под шатором била турска господа и доглавице, око 25 на броју, осим њихових момака и слуга. Већ је све хараче био покупио, само још једно село није му донијело 70 царских талира. У недјељу, 11. листопада, један поп, Смаил-агин кмет и пријатељ, дође и рече али: „Бјежи, ага, ето на те војске.“ Умјесто да га дарује, Смаил-ага га повали и одвали му 25 по табанима, говорећи му: „Ви со тим хоћете мене да застрашите да ја у ваша села не долазим, и да вам хараче не купим, али заиста нећете ме препастаи; тако си ми исто и лани и преклани поворио, па си увијек слагао.“

Сјутрадан поп пошаље своју жену али да му јави да се зараније уклони јер ће брзо војска доћи. Али Смаил-ага ни њу не послуша.

Исте ноћи Морачани, Црногорци и ускоци — 300 до 400 људи — још се не зна ко им је био вођа, путујући највећим трком цијелу ноћ испућу пред зору до турских шатора, испробадају турске коње и пресијеку им жиле по ногама да не би Турци утекли. Затим опале из пушака на Турке који су се „по већој страни“ били пробудили, а неки и кафу почели пити. Потом јурну на њих с голим ножевима, све их помлате и главе им одсијеку. Само један буљубаша из Никшића имао је срећу те је у помрчини побјегао и ову новост разгласио. Ту је попинуо Смаил-ага, кадија и потово сва патачка господа. Говори се да су им главе однесене у Црну Пору. Не зна се управо зашто је ова чета ударила на Турке. „Једни говоре због великог јада, јер је исти Исмаил-Ага сиротињу рају већ сасвим у црно заврио, и тепео им на огњишту запретао, људи је год ко што имао, то је он потлијенио. Тако је и овога љета, кад је жетва била, послао 80 женах, својих кметихах, и по Дробњацих све жито туђе пожео, и себи кући донео. — Други веле, да је освета црногорска, и ово ће најприје бити; јер су Црногорци пређе двије године све по избор на Грахову од Тураках изгинули, и Исмаил-Ага сам својом руком заклао је рођеног владицинина брата, и главу му одсјекао. Ну ако је у овој чети Црногорацах и било, заиста с владицининим знањем нису одишли, јер су изненада за једну ноћ чак из Мораче до Дробњака доплескали. — А може бити, да су и зато на Турке ударили, да им оно харача преотму. Како му драго било, еле Исмаил Али несамо да су главу одсјекали, него су му и срдце извадили из љубопитства, јер празновјерни народ, знајући за његово велико јуначтво, мислио је, да он два срдца има.“

Сјутрадан послје овога догађаја, неки Коста Берковић трговац из Дљеваља, који се због своје трговине затекао у Дробњацима, нашао је људе, платио им 20 талира и све Турке покопао.

Прећи дан, жена споменута попа, рођена кума алина,* извадила је свога агу из земље, узела иглу и концa те га свега ушила, јер је био сав исјечен, затим га удрила на рамена и однијела га без главе и срца породици, од које је била обдарена.

Смаил-ага је погинуо кад је почео пити кафу, а његов пријатељ кадија још је спавао. „Говори се и то, да Исмаил-Агу ни-ти је пушка могла пробити, ни шабља посјећи, јер је увијек из-под хаљинах оклоп носио; ну по његовој несрећи сад оклопа још на себе није био метнуо, јер се је тек од спавања подигао...“

У броју 93 од 21. новембра 1840. „Илирске народне новине“ донијеле су допис са границе херцеговачке од 9 (21) октобра.

По Херцеговини купи се војска да иде на Црну Гору. Црногорски владика примио је радосно глас о турској несрећи. „Кад му је дотерчао један калуђер на муштулук, и казао, да је Исмаил-Ага погинуо, подигао се владика са свога стола, и свом архимандриту, који се у тај час код њега нашао, дигао керст с персиух, који је више него 100 златних цекинах важио, и калуђеру на врат објесио. Многе је, као што се чује, од оне чете с колајинами направио, а многе с новци обдарио. — Ну Турком је писао, да то с његовим знањем није чинјено, и да ту његових Црногорацах није било; шта више, кад су му турске главе и Исмаилово срдце донели, није их хотлио изперва примити, него је рекао, да носе, куд знаду.“

У истом броју је и допис из Стоца од 11 (23) октобра (1840).

Говори се да се она чета која је убила Смаил-агу састојала из самих ускока, Морачана и Дробњака, Црногораца је било мало.

Од цијеле Смаил-алине пратње, која се састојала од 300 војника, вратило се својим кућама 60.

„Везир Мостарски писао је за цијело владики Црногорском од прилике у овом смислу: „Владико Црногорски! Ово је све из твоје главе. Ти си послао твоје ајдуке, да мога Муселина убију; ну платит ћеш ми је љуто. Или ћу ја до кои дан на Цетињу кафу, или ти у Мостару вино пити. — Владика је пак њему у овом смислу одговорио: Честити везиру! Давам ти на знање, ако ћеш ми вјеровати, да се то ни најмање с мојим знањем није догодило, зато чудим ти се, што говориш. У тој чети мојих Црногорацах није морало бити, ако ли их је пак и било, заиста ја их нисам послао. Ја се с царем нисам рад завађати, зато и с тобом као са мојим сусједом у миру желим живјети. Дакле ако се што међу нама закува, и ако се крв пролије, сва ће кривица пред царем на тебе пасти. Твоје се пријетње нимало небојим, ако ли ми доћеш, умјет ћу те дочекати.“

* У примједби испод текста каже се: „Видите, да и сад Турци Керстјаном кумују, а гди који, што је још чудноватије, и своје керстно име држе, и керстјанске свештенике зову, да им прелију гробове њихових мртвих; по чему се познаје, ако су закон и промијенули, али обичаје своје старе нису заборавили“.

„Везир се са својом пратњом 8 (20) Листопада из Мостара на војску кренуо; прије него што је на коња узјашио, заклео се турском вјером, или да ће владику жива довести, или му главу донијети, или да се он у Мостар вратити неће. Војска је сва сакупљена у Гадском, свега 10 до 15.000 људи. Тамо су сви Муслими или окружни заповједници од Херцеговине. Од сваке куће турске и крстјанске пошао је по један човјек, заповијест пак је по цијелој Херцеговини од везира издата, како чују, да су два топа у граду оближњем изпаљена, као знак велике потребе, сваки да пушку шчепа и на војску да терчи, који остане, главом ће платити.“

У броју 94 од 24. новембра 1840. објављен је допис из Стоца од 11 (23) октобра.

„Зна се за цијело, да су три села Дробњаках, немогући више терлити, не толико тиранство Исмаил-Агино, колико његовог развраћеног сина Рустан-Аге, који је већ до толике нечовјечности долазио, да је по крстјанских кућа ишао и с младими невјестами на силу преноћивао, сувише немогући сносити неправду свога кнеза Ђоке Маловића, позвали своје сусједи Ускоке и Морачане, да се Турком једанпут освете. Ова три села, како су свој посао учинила, то јест Турке побила, своју су стоку (марву) пред собом потјерала, и са својом дјецом, женама и кућом у Морачу преперљала. Морача је планина од саме нарави непроходна, туда живе понајвише бјегунци. Турци су више путах на Морачи заглављивали, као што у народних пјесмама читамо. Ускоци се зову они људи, који су или од турскога зла, или од турскога страха, да главу неизгубе, побјегли; они живе или у Морачи, или у њеких властитих селих између Мораче и Црне Горе. И једни и други су независни, т.ј. нити зависе од Тураках нити од Црногораца; по околности пак, кад им је каква потреба, прилијепе се или Турком или Црногорцем. Кад је везир чуо, да Дробњаци и прави и криви бјеже, писао је кнезу Ђоки, да људе охрабри, нека се нестраше; који буде праведан, и за кога се кнез подјамчи, да је праведан, тому ништа неће бити, који се пак нађе окривљен, бит ће казњен.“

У истом броју је и вијест из Гацка од 13 (25) октобра. Ту се каже да је везир дошао данас са својом пратњом у Гацко.

„Илирске народне новине“ бр. 95 од 28. новембра 1840. донијеле су допис Allgemeine Augsburgische Zeitung-а из Босне од 28. октобра, у коме се, поред осталог, каже да се Али-паша мостарски озбиљно припрема да освети Смаил-агу Ченгића. „Прави повод убојства Исмаил-Аге Ченгића било је купљење незаконо подигнутог данка. Везир је искао од сваке главе 2 фр. 4. кр., а од порте је одређен 1 фр. и 2 кр. Окружја Дробњик, Гадско, Пива, Морача и Колашин одрицала су платњу, сва представљена била су препречена, и кад лакоми везир војску протњим пошље, узбију је напруг, којом приликом Исмаил-Ага по-

гине. Народ ових окружјах састоји се из познате херцеговачке раје, све самих Керстјанах; они су своју храброст у више приликама показали, и право, да оружје носити смједу, задржали; ово су они, који су при посљедњој побуни у Босни побједу над бунтовницима пресудили, они се и од предстојећег боја неплаше, јер се надају, да ће се цијела Херцеговина њих примити, и да ћеду им Црногорци, најближњи њихови сусједи и јединовјерци, у помоћ притећи.“

У истом броју „Илирских народних новина“ каже се да црногорски владика не мари ни најмање за херцеговачку војску, већ сједи у миру „на свом Цетињу“. Ако се Турци усуде да пређу преко црногорских граница, Црногорци ће их јуначки дочекаати и вратити.

У броју 96 од 1. децембра 1840, поред осталог, каже се у допису са Цетиња од 5. новембра:

„Владика се за бој нимало неспрема; одписао је везиру Мостарском, да су њихова два двора у највећој љубави, зато да и он с њим у љубави живјети жели; а прикорио га је, како он смије без снага свога цара толику силну војску подизати. При свему тому ваљда је владика своје границе проти оноликој војсци осигурао.“

„Илирске народне новине“ бр. 97 од 5. децембра 1840. доносије су допис из Требиња од 9. новембра у коме се износи побјела херцеговачке војске над Морачанима и ускоцима. Као славље побјеле донесено је пред везира у Гацко 110 одсјечених глава. „Бој је трајао од јутра до ноћи“ у прошлу суботу код Дробњака.

У броју 98 од 8. децембра 1840. објављен је допис с херцеговачке границе од 12. новембра у коме се каже да су Турци разгласили своју побједу над Дробњацима и ускоцима, али им се тај глас није потврдио.

Знатнији бој био је 31. октобра. Дробњака је било 600, а турске војске више од 5000. Дробњака је погинуло свега 40, а 20 је било рањених. Туракама што мртвих што рањених било је више од 900. У турској војсци било је и хришћанске раје. Највише раје изгинуло је из Невесиња и из Љубиња.

У другом допису с херцеговачке границе од 16. новембра (у истом броју) каже се да се турска војска послје боја разилази. У Дробњацима није остало ни једног Турчина.

Црногорски владика писао је опет везиру у Гацко зашто подиже толику војску „због једног најхерџавиег човјека (Ченгића), који је и Богу и народу додијао.“ „Зашто своју сироту рају, која и тако ништа, осим голе душе нема, мучи и цвијели? Знаш ли ти, вели му он у писму, ако се овај народ цару на тебе потужи, да ћеш ти бити крив, што некакву освету због једног народњег крвопије без знања царева тражиш. Чујем, вели му

„Владика, да ти је жао, што је тога зулумина глава на мојих
 њих, а што се неспоменеш, како мени мора бити, што је мо-
 њенога брата, који је са мнош у једној утроби лежао, и мојих
 рођаках главе на твојих бедених“...

„Илирске народне новине“ бр. 100 од 15. децембра 1840.
 ијеле су допис пештањских „Сербских народних новина“ са
 лде босанске од 11 (23) новембра о освети Турака над Дро-
 ма:

„Турци су се осветили Дробњаком. Листопада 21. укажу
 Дробњачком пољу 20.000 Турака. Дробњаци, бројем 800
 ружју јунакама, позову у помоћ братју Црногорце, који бро-
 11.000 њих, дођу. Побију се, — и шест сатих без престан-
 се били. Победа остаде Турком, који све куће побијеђених
 а све живо одагнају. Мертвих на бојишту остаде Тура-
 450, Дробњакама 270, Црногорацама 490. Владика Црногорски
 се је онда у Котору с комисари рускога и аустријанскога
 са уређивањем прашице, и кад је ову новину чуо, одмах
 својима похитио.“

*

Било би добро кад би се сабрала и објавила грађа о Ченги-
 ој погубици и из осталих новина које су излазиле у оно ври-
 е. На тај начин могла би се вршили упоређења и доносити
 јучи, што би, можда, још више, освијетлило овај догађај.

Др Хајрудин Ђурић

ЦРТЕЖИ ДВИЈУ МЕДАЉА ИЗ ЊЕГОШЕВА ДОБА

Окружни которски поглавар Габријел Ивачић подноси 28.
 1839. г. доста исцрпан извјештај о посљедњим борбама из-
 Турака и Црногораца далматинском гувернеру Венцелу
 ру фон Лилијенбергу.¹ Ивачић спомиње у том свом допису
 и напад на Марлиниће од 17. јуна 1839. у коме су Црно-
 заплијенили три заставе, око петнаест коња са свом оп-
 и 150 комада хладног и ватреног оружја. На крају свог
 штаја додаје да је Његош позвао на Цетиње оне Црногор-
 ји су се у овој борби истакли, да је међу њима раздијелио
 сет и двије руске сребрне медаље и да им је рекао да „им
 је ове медаље у име вјере, домовине и њиховог владара
 г цара Николe.“

Чим дознаје за ове руске медаље стари и већ оронули гроф
 јенберг, одмах наређује Ивачићу да му пошто-плото набави

¹ Писмо Ивачићево од 28. јуна 1839. гувернеру Лилијенбергу, Задар,
 вни архив, Списи Намјесништва за Далмацију 235 (b. XIIIa. Central
 , 1839).